

زیبایی آسمان

نازیلا ناظمی

اثری ماندگار از دوره ایلخانی

بنای گنبد سلطانیه از جنبه‌های متفاوت قابل بررسی است. مهم‌ترین این جنبه‌ها، تزئینات و ظریف‌کاری‌ها و معماری به کار رفته در این بناست. به خاطر داشته باشیم که اساس معماری اسلامی، به ویژه در مسجدها و آرامگاه‌ها، عبارت است از طاق نما، قوس، طاق گهواره‌ای، گنبد، مناره، گلدسته و محراب که با توجه به دوران ساخت، از تزئیناتی مانند گچ‌بری، کاشی‌کاری معرق و مقرنس‌کاری، و کتیبه‌نویسی با انواع خوش‌نویسی در قالب خط‌های نسخ، ثلث، ریحانی، رفاع، کوفی و خط‌های بنایی بهره‌مند هستند.

با بررسی دقیق بنای سلطانیه متوجه می‌شویم که معمار و طراح بنا، کاملاً با سه اصل زیبایی‌شناسی که عبارت‌اند از: «نظم»، «تقارن» و «تعیین» آشنا بوده‌اند. بنای سلطانیه بنایی کاملاً مذهبی و روحانی است و برای درک این معنویت فقط کافی است زیر گنبد عظیم آن قرار بگیرید. فضای داخلی که با نورهای غیر مستقیم از طریق پنجره‌های طاق‌ها و گنبدخانه روشن می‌شود، فضایی عرفانی و معنوی را به وجود می‌آورد. در این فضا هر قطعه از کاشی‌ها، و آجرها و گچ‌بری‌ها شاهدانی هستند از ارادت سازندگان آن به اسلام.

این بنا به روایتی با الهام از هشت در بهشت به صورت هشت ضلعی ساخته شده و دارای هشت در، هشت ایوان و هشت مناره است. در طبقه دوم عمارت نیز هشت پلکان وجود دارد که به طبقه سوم و مناره‌ها ختم می‌شوند و هر کدام دارای ۱۱۰ پله است و عدد ۱۱۰ در حروف ابجد معادل نام **حضرت علی (ع)** است. به طور کلی بنای سلطانیه سه طبقه دارد و از بخش‌های گنبدخانه، تربت‌خانه و سردابه تشکیل شده است. تمامی این بخش‌ها با انواع آرایه‌های کاشی‌کاری، گچ‌بری، آجرکاری با تزئینات گیاهی، هندسی و کتیبه‌ها تزئین شده است.

در این میان، بخش تربت‌خانه که محراب، محل نماز و قبله در آن قرار دارد، از اهمیتی شایان توجه بهره‌مند است؛ چرا که به دستور الجایتو مقدار زیادی از تربت امام حسین (ع) را به این محل آوردند و از آن برای ساخت محراب و قبله بخش تربت‌خانه استفاده کردند. همان‌طور که گفته شد، بنای

از میان آثار برجای مانده از دوره ایلخانان، بی‌تردید بنای عظیم «گنبد سلطانیه»، از لحاظ معماری و تزئینات و از منظر زیبایی‌شناسی، از جایگاه بسیار والایی برخوردار است. ساخت این بنای منحصر به فرد به فرمان ایلخان مغول، **سلطان محمد خدابنده الجایتو**، در سال ۷۰۳ هجری قمری آغاز شد و در سال ۷۱۳ هجری پس از ۱۰ سال به پایان رسید.

به نظر می‌رسد که الجایتو ابتدا این مکان را برای آرامگاه خودش در نظر داشته است، اما پس از آنکه به مذهب تشیع روی می‌آورد، مصمم می‌شود مقبره‌های حضرت علی (ع) و امام حسین (ع) را از عراق به این مکان منتقل کند. پس دستور می‌دهد هنرمندان دارای مهارت‌های خاص از همه نقاط ایران در سلطانیه جمع شوند تا بنایی در شأن و مقام این بزرگان ساخته شود؛ اما علما با این تصمیم مخالفت می‌کنند. به این ترتیب باید انتظار داشته باشیم که مقبره و سنگ مزار الجایتو در داخل بنا قرار داشته باشد، اما حقیقت این است که هیچ مقبره‌ای در هیچ بخش از بنای سلطانیه وجود ندارد و ظاهراً الجایتو در جایی دیگر مدفون شده که محل آن هنوز ناپیدا است.

سلطانیه در ابتدای ساخت تماماً با کاشی کاری‌های معرق و طلاکاری شده و آجر کاری پوشانده شده بود، اما به دلایل نامعلومی، پیش از درگذشت الجایتو، تمام کاشی کاری‌ها و ظریف کاری‌ها که ۱۰ سال زمان برده بودند، با گچ‌بری پوشانده می‌شوند. نتیجه سه سال کار مداوم گچ‌کارها، گچ‌بری بی‌نظیر و خارق‌العاده‌ای است که نظیر آن در کمتر جایی دیده می‌شود.

گنبد سلطانیه زیباترین خط‌نوشته‌های کاشی و آجر را دارد که بیشتر آن‌ها پس از کنار رفتن گچ‌بری‌ها نمایان شده‌اند. از جمله این کاشی کاری‌ها، نوشتن کلماتی مانند «لا اله الا الله»، «سبحان الله» و «محمد رسول الله» است که به صورت مورب با خط کوفی بنایی و با ترکیب آجر و کاشی‌های فیروزه‌ای به صورت مکرر نوشته شده و گاه این مکرر نویسی، به شکل شمس ۱۶ پره با ترنج‌هایی اطراف آن نشان داده شده است. همچنین باید از کتیبه منحصر به فردی نام برد که در دو سوی ایوان ورودی اصلی قرار دارد و در هر طرف پنج بار نام محمد (ص) و علی (ع) به گونه‌ای نوشته شده است که اگر محمد (ص) را برعکس بخوانند، علی (ع) خوانده می‌شود و اگر علی (ع) را برعکس بخوانند، نام محمد (ص) خوانده می‌شود.

آن از نوک تا زمین ۴۸/۵۰ متر است. بدنه اصلی گنبد ابتدا تماماً از آجر ساخته شده و سپس با روکشی از کاشی‌های لاجوردی و فیروزه‌ای معرق کاری شده، از بیرون تزئین شده است.

گنبد سلطانیه سازه‌ای بسیار سنگینی است که حدود ۱۶۰۰ تن وزن دارد، اما طراحی و معماری دقیق آن که حتماً بر اساس محاسبات ریاضی و هندسی بوده، این سازه را چنان مستحکم ساخته که در طول تاریخ در برابر زلزله‌های بسیار شدید هم تاب آورده است. اطراف گنبد ۸ مناره به قطر ۱ متر و ارتفاع ۳/۵ متر قرار دارد که با آجر و کاشی‌های معرق پوشانده شده است. لازم به یادآوری است که بنا به نوشته منابع، در ساخت این بنا سه هزار کارگر شرکت داشتند و طراحی و نظارت ساخت آن بر عهده خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی بوده است که طراحی کل شهر سلطانیه را نیز به او نسبت می‌دهند. در نهایت باید گفت مجموعه بنای گنبد سلطانیه اثری است بدیع و بی‌رقیب که گنجینه‌ای از هنرهای زیبا و منحصر به فرد هنرمندان ایرانی را در خود جای داده است.

به نظر شما هدف هنرمند، از این کار چه بوده است؟ از دیگر تزئینات بنا باید به گره‌چینی چوب در نرده‌ها و حجاری‌های مشبک اشاره کرد که پس از گذشت سالیان دراز همچنان باقی مانده‌اند. تزئینات هندسی انجام شده در گنبد سلطانیه، به صورت گچ‌بری، کاشی کاری، نقاشی روی گچ، و گره‌چینی چوب و سنگ بیشتر شامل نقش‌مایه‌های «شمسه‌ها»، «ترنج»، «شش ضلعی»، «پنج ضلعی» و «طلیل» می‌شود که گاه این نقش‌ها با

نقش گل و برگ و رنگ‌ها از یکدیگر متمایز شده‌اند. محققان با توجه به آثار تزئینی در بنا، این تزئینات را متعلق به دو دوره می‌دانند: دوره اول که شامل کاشی کاری و کتیبه‌نویسی هاست و متعلق به زمانی است که الجایتو قصد انتقال پیکر مطهر ائمه (ع) به ایران را داشته است. دوره دوم که بیشتر آثار در زیر گچ‌بری‌ها پنهان می‌شوند، متعلق به دوره پس از منتفی شدن انتقال پیکر ائمه اطهار (ع) است که احتمالاً توسط خود الجایتو و یا جانشین وی، ابوسعید که مخالف اسلام بوده، انجام شده است.

گنبد دو پوسته

مهم‌ترین بخش این بنا از نظر معماری و تزئینات بخش گنبد آن است. باید بدانیم که گنبد سلطانیه بزرگ‌ترین گنبد جهان پس از «گنبد کلیسای جامع فلورانس» و «گنبد مسجد ایا صوفیه» در ترکیه است. گنبد سلطانیه از دو پوسته یا جداره ساخته شده است و بسیاری از محققان این گنبد را نخستین گنبد دو جداره در جهان می‌دانند که ظاهراً نمونه قدیمی تری از آن وجود ندارد. ضخامت گنبد ۱۶۰ سانتی‌متر، فضای خالی بین دو پوسته آن ۶۰ سانتی‌متر، ضخامت دیواره گنبد ۴/۱ متر و ارتفاع

گنبد کلیسای جامع فلورانس

